

URTX

CAPDEVILA CAPDEVILA, Joaquim. *Temptats per l'atzar:
La narrativa del joc a la Catalunya de la Restauració.*
Tarragona: Arola; Universitat Rovira i Virgili, 2013. 237 p.
Prefaci de Pere Solà Gussinyer

Jordi Soldevila Roig

El desembre de 2013 apareixia l'estudi *Temptats per l'atzar: La narrativa del joc a la Catalunya de la Restauració*, de Joaquim Capdevila. L'obra analitza el fenomen del joc (dels jocs d'atzar i d'aposta) a la Catalunya de les últimes dècades del segle XIX i de les primeres del segle XX, i n'estudia més concretament el tractament narratiu. A l'efecte de tot plegat, se serveix de fonts literàries i periodístiques. D'altra banda, com és comú en els treballs d'aquest investigador, aquest estudi és fet des d'un enfocament pluridisciplinari que concilia la sociologia històrica, la semiòtica narrativa, la història de la literatura catalana i europea, etc.

El corpus de materials a partir del qual ha estat confeïda l'obra són més de cinquanta obres de la literatura catalana compreses, bàsicament, en el període de la Restauració borbònica i unes quantes obres emblemàtiques de la literatura europea del segle XIX, totes les quals han abordat el joc de manera monogràfica o rellevant. Quant a les obres de la literatura europea del vuit-cents, es tracta d'*El jugador*, de Dostoievski; *El mal jugador*, del suec August Blanche (traduïda al català per Ventura Gassol); *Les illusions perdudes*, d'Honoré de Balzac (novel·la concebuda dins la sèrie *La comédie humaine*); *La peau du chagrin*, del mateix autor; *Guerra i pau*, de Tolstoi; *Piccolo mondo antico*, d'Alessandro Marioni, i diverses obres breus com *Le joueur généreux*, de Baudelaire, o *La dobleta d'or*, de François Coppé.

El principal objecte d'estudi d'aquest llibre és el tractament narratiu dels jocs d'atzar i d'envit en la literatura catalana del període de la Restauració. Quant a l'estudi narratiu, s'ha fet en virtut de dues concepcions del fet narratiu: en virtut de la tradició literària

(en aquest cas, d'acord amb la tradició del tema del joc en la literatura catalana de les dècades estudiades) i, d'altra banda i sobretot, segons les estructures de sentit (arquetips, narratives possibles, mons possibles, etc.) configurades en la literatura sobre el joc.

Respecte del fenomen estudiat, els jocs d'atzar i d'envit, cal precisar que aquests són un univers de jocs que concilien l'aposta de diners (amb quanties molt diverses) i l'atzar o la sort, per bé que, quant a aquest darrer factor, la seva incidència pot ser molt diversa: pot oscil·lar des de jocs en què és pràcticament absoluta (així, en les loteries o en els jocs de ruleta més celebrats) fins a jocs en què el seu impacte és limitat o restringit, tota vegada que, en canvi, hi tenen un marge d'incidència important la perícia o l'expertesa del jugador, l'ensinistrament o l'enginy. Aquests darrers solen correspondre a jocs que enclouen una certa complexitat procedimental. Poden destacar-se, entre aquests, jocs com el tresillo (el joc distingit per excel·lència del segle XIX, acceptat i factor de notorietat, que fa que casinos i cases benestants prevegin sales expressos per a la seva exercitació, que arriben a anomenar-se amb el seu nom) o jocs marcadament moderns, com el *bridge* o el *blackjack*.

Aquest llibre dedica també sengles capítols a la loteria i la borsa. Pel que fa a la loteria, l'autor ho justifica en el fet que aquesta pràctica és estrictament un joc d'atzar i d'envit, i que l'és pròpiament malgrat que la percepció i l'avaluació que hom en va adquirint en el decurs del segle XX, així que va reforçant-se el seu caràcter institucional i monopolístic (la seva condició de joc insti-

tucional, de joc de l'estat i de joc per excel·lència), n'emascari o substitueixi el sentit de joc, de joc d'atzar i d'envit. I pel que fa al joc a la borsa, n'argüeix l'estudi perquè aquest, tot i que és pròpiament un joc, malgrat no ser una forma de joc d'atzar i d'envit, no és menys cert que la lògica de la seva pràctica, segons es desprèn de la literatura de les últimes dècades del segle XIX i de les primeres del XX (literatura catalana i europea), és eminentment especulativa, de càlcul a la curta i temptativa, en detriment de la cultura econòmica.

Ja hem dit que el cos de materials d'estudi del llibre és conformat per més de cinquanta obres de la literatura catalana de l'últim terç del XIX i del primer terç del XX, a més (i a efectes comparatius) de diverses obres de la literatura europea del vuit-cents. Pel que fa a les catalanes, es tracta d'obres de moments ben diversos del període delimitat, d'obres d'autors de llocs ben distints de la geografia catalana, d'obres i d'autors ben diferents quant al seu reeiximent literari, d'obres de gèneres i registres estètics ben contrastats i d'obres inscrites en plantejaments ideològics ben diferenciats i, àdhuc, contraposats. És d'aquesta manera que en aquest estudi s'analitzen obres inscrites en el costumisme (d'arrel) paralista, com *L'hereu Noradell*, de Bosch de la Trinxeria; *Lo segador*, de Josep M. del Bosch Gelabert (Josep M. Valls Vicens); *Lo joch*, de Joaquim Ayné; *La família Asparó*, de Dolors Monserdà; *Influència d'una santa educació*, d'Enriqueta Paler, etc.; novel·les que es poden emmarcar en el realisme, com *La família dels Garrigas*, de Josep Pin i Soler, o *La punyalada*, de Marià Vayreda; novel·les i relats que obeeixen principalment pressupòsits naturalistes, com *La papallona*, *Vilaniu*, *La febre d'or*, *La bogeria*, *L'escanyapobres* o el relat *Un jugador*, totes obres de Narcís Oller, o la narració *Un cas*, de Josep Yxart; obres que s'afilien a principis diversos del modernisme, com les novel·les *Solitud*, de Víctor Català, o *Eros-Christ*, de Víctor Oliva; els drames *L'hèroe*, de Rusiñol, o *Les garces*, d'Ignasi Iglésias; narracions com *Lo bon cassador*, de Rusiñol; *L'hereu Bujons*, de Jeroni Zanné; *Charito*, de Ramon Suriñach, o *La família: Esbós de una novela*, de Josep Roca; la llarga novel·la *L'aposta*, de Josep Iglésias Fort, de caràcter melodramàtic i burgès i ambientada entre Reus i Barcelona; moltes obretes de la moderna literatura melodramàtica i popular en català, emergida a partir dels anys deu del segle XX, com les novel·les o peces teatrals breus *Els teus petons*, *El diable que portem dins*, *La branca morta*, *La meva mort*, *La meva vida*, *Les verges caigudes*, *La des-*

gràcia de la sort, de Miquel Poal-Aregall, o les obres d'Amichatis, Gastó A. Màntua, Manuel Fontdevila i Joaquim Montero *El pequeño Nerón*, *Carne de mujer*, *Amàlia o la novel·la d'una cambrera de café*, *El hombre, lobo del hombre*, *L'hora blava del Districte V*, *La campana de Gràcia o el fill de la Marieta*, *La Borda: La vida d'una dona de la Rambla*, o, d'altra banda, la novel·la singular de Josep M. de Sagarra *Vida privada*.

I tot i aquesta diversitat d'obres, aquestes, segons l'autor, si són analitzades en termes de sentit, hom pot adonar-se que s'hi reproduïxen uns determinats nuclis de sentit i unes determinades configuracions narratives dels mateixos. D'aquestes disposicions de sentit narratiu, podem dir-ne *narratives possibles*. Què és una narrativa possible? Com a tal, i amb concomitància amb la noció de *macroestructura semàntica* de Van Dijk, entenem una determinada correlació de nuclis significatius d'un text, una determinada configuració narrativa dels mateixos i el fet que aquesta disposició té un caràcter fixat o tipificat, sigui amb relació a l'esfera del discurs social en general, sigui quant a mons comunicatius concrets com és el de la literatura. Van Dijk diferencia la macroestructura semàntica (o *significativa*, que podem anomenar també) de la superestructura textual, entesa aquesta com la disposició o arquitectura formal d'un text. De la literatura sobre el joc del període estudiat, pot inferir-se'n, segons rebla Capdevila, una narrativa possible bàsica (o poden endevinar-se'n unes narratives possibles bàsiques), tota vegada que s'hi reproduïxen uns motius bàsics configurats bàsicament d'acord amb unes mateixes lògiques de sentit. La narrativa possible, tant globalment, així que estructura narrativa del sentit de mons complexos, com respecte als nuclis que configuren aquests mons, és el resultat d'un procés de tipificació i de fixació.

Val a dir, d'altra banda, que les narratives possibles remetent a «mons possibles». Què podem entendre per aquests «mons»? Es tracta, partint del referit per Eco i Goodman, de mons o universos de sentit. Corresponen a un tipus bàsic d'estructura cognitiva de la persona. La seva naturalesa és eminentment mental o cognitiva, per bé que remetent a esferes de l'experiència social, de les quals parteix el sentit i respecte de les quals exerceixen unes funcions de comprensió i legitimitació. Un altre tret bàsic és la plausibilitat amb què hom en copsa la significació. També n'és una característica bàsica el fet que reporten uns marcs de coneixement socialment fixats o tipificats. Així mateix, n'és

un tret essencial el seu sentit narratiu. I cal destacar-ne, finalment, que són elaborats a partir d'uns marcs d'experiència comuna i d'acord amb uns determinats principis ideològics, entesa la ideologia amb un sentit ampli. Doncs bé, tenint en compte això, cal dir que la narrativa o narratives possibles pel que fa al joc a què hem fet referència remeten a un món possible (o a uns mons possibles) respecte d'aquest mateix fenomen, sigui a un món possible d'ordre general, específic i difús socialment, sigui a un de més específic, subsidiari d'aquest, com pot ser un cert món possible sobre el joc configurat en el marc de la tradició literària.

Quins són els nuclis bàsics que configuren la narrativa possible sobre el joc que hem trobat en la literatura del període estudiat? Cal fer referència, en primer lloc, als motius apuntats com a causes del joc. Cal adduir, en aquest ordre, un conjunt d'aspectes d'ordre psicològic tals com l'obcecació del jugador, la seva prouja irremissible de jugar, el seu pensament supersticiós i àdhuc màgic, el seu naufragi vital o la concepció del joc, per part de jugadors joves, com a ritual de passatge de l'edat.

Un altre marc de sentit són els tipus que intervenen en el joc. És clar que, en aquest ordre, destaquen els jugadors. Pel que fa a aquests, poden diferenciar-se cinc tipus principals: el tafur o jugador professional i, com a tipus més concret, el jugador de fira; l'hereu jugador i, com a formes més específiques, ensembles que molt rellevants, l'hereu rural jugador i encara el jove hereu rural viciat o jugador; el jove burgès llicenciat o disbauxat; l'alta societat procliu al vici, i l'obrer o el pagès desgraciats pel joc. També, en la literatura sobre el joc, hi apareixen altres personatges (papallones, banquers, etc.), alguns dels quals són referits en aquest estudi.

Un altre àmbit de sentit és l'ambient en què es produeix el joc. Poden destacar-se, en aquest sentit, els espais del joc: recambres, sales segregades, pisos diferenciats, etc., i els centres on es juga: tavernes, hostals, cafès, casinos, etc. I cal fer referència, així mateix, a la nocturnitat que sol emparar les partides, a les fumarades de tabac, a les begudes alcohòliques i a la cridòria i la blasfèmia que concorren amb freqüència en les tandes de joc.

Finalment, un altre univers de sentit són les conseqüències del joc. Una és el declivi físic i psicològic, la demacració del jugador, que pot ser precoç quan aquest és jove. Un altre ordre de conseqüències són les expressions de violència que es deriven del joc: així, la violència entre personatges que intervenen en el joc (tafurs, banquers, prestamistes, etc.); la violència indirecta del joc, com la que afecta les famílies dels jugadors i, especialment, les seves dones, o, altrament, els avortaments policials de les partides. Una altra derivació del joc àmpliament reportada per la literatura és el descabament i la ruïna dels jugadors i, eventualment, també de les seves famílies. També són motius recurrents del tractament literari del joc les estafes, l'impagament de deutes i els furtus comesos pels jugadors. I, finalment, els suïcidis dels jugadors són un altre aspecte reinicidit a bastament en les narracions relatives al joc.

Per acabar, cal destacar que el llibre dedica la primera part a bastir un marc interpretatiu del perquè en el decurs del segle XIX i, especialment, a partir de la meitat del segle es produeix una intensificació del joc. Si bé aquesta anàlisi se centra en Catalunya, planteja punts de correspondència amb altres societats occidentals del moment. Capdevila addueix cinc factors, en aquest ordre. En primer lloc, els augments del volum i de la circulació de diner propiciada per les vastes transformacions materials i socials d'aquest període; en segon lloc, el sensualisme modern; en tercer terme, el valor del joc com a factor de distinció de sentit aristocratitzant; en quart lloc, les transformacions de la festa i de la fira en el context temporal que tracta el llibre, i, finalment, l'escassa diferenciació social i les crítiques dificultats de mobilitat social que han d'afrontar diversos i nombrosos sectors de la societat d'aquesta etapa, amb la consegüent plausibilitat del joc com a mecanisme de promoció capaç de salvar aquestes dificultats i acceptar fàcilment diners o poder ascendir econòmicament i social.

És en virtut dels aspectes referits que estimem que *Temptats per l'atzar: La narrativa del joc a la Catalunya de la Restauració* fa una aportació molt sòlida, alhora que original, a una temàtica, la del joc, fins ara escassament tractada a Catalunya o a l'Estat espanyol des de l'esfera de les humanitats.